

Anna Zbijowska, Grzegorz Zajac

Historyczna kolekcja czasopism Biblioteki Medycznej UJ CM. Realizacja projektu z zakresu działalności upowszechniającej naukę w latach 2018–2019

Historical journal collection of the Medical Library of the JU MC.

Implementation of a scientific dissemination project in years 2018-2019

Medical Library, Jagiellonian University – Medical College, Cracow, Poland
Correspondence to: anna.zbijowska@cm-uj.krakow.pl

STRESZCZENIE: Biblioteka Medyczna Uniwersytetu Jagiellońskiego – Collegium Medicum posiada największą w Małopolsce kolekcję czasopism medycznych. Unikatowy zbiór jest niezwykle cennym źródłem wiedzy historyczno-naukowej, a także stanowi ogromną wartość kulturową. Jego początki związane są z działalnością klinik Wydziału Lekarskiego UJ, których zbiory biblioteczne były gromadzone od przełomu XVIII i XIX w. Najstarsze czasopisma, głównie w języku niemieckim, dotyczą przede wszystkim chirurgii, ginekologii i medycyny sądowej. Bardzo ważne miejsce w kolekcji zajmują czasopisma medyczne wydawane na ziemiach polskich, w tym najstarsze: „Rocznik Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim” i „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego”. Z czasem kolekcję uzupełniano o wydawnictwa francusko- i anglojęzyczne, publikowane również współcześnie. Unikatowe są tytuły rosyjskie, czeskie i chorwackie. Biblioteka Medyczna może się też poszczycić zbiorem czasopism skandynawskich, m.in. szwedzkich. Zachowanie wartościowej kolekcji dla następnych pokoleń jest bardzo kosztowne, biblioteka stara się więc pozyskiwać środki finansowe z różnych źródeł. Obecnie realizuje projekt z zakresu działalności upowszechniającej naukę, w ramach którego konserwacji, przeoprawie i oprawie poddanych zostanie 216 wolumenów czasopism medycznych pochodzących z wieku XIX i z początku XX stulecia.

SUMMARY: The Medical Library of the Jagiellonian University Medical College (JU MC) holds the largest collection of medical journals in Małopolska Region. This unique collection is not only an enormous source of historical and scientific knowledge, but also represents a great cultural value. It dates back to the turn of the 18th century when the research hospitals of the JU's Faculty of Medicine started to build up their medical collections. The oldest journals, mostly in German, focus mainly on surgery, gynaecology and forensic medicine. Medical journals published in Poland have a special place in this collection; among them are two oldest Polish medical periodicals: “Rocznik Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim” and “Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego”. After some time, the collection was enriched with journals printed in French or English, which are still being published today. This collection also contains unique Russian, Czech, Croatian and Scandinavian, *inter alia* Swedish, journals. Preservation of this valuable collection for future generations is very expensive. To this end, the Medical Library seeks to raise funds from various sources. Currently, we are running a project under the “Activities Towards Dissemination of Science”. This project aims at conservation, rebinding and cover change, and binding of 216 volumes of medical journals published in the 19th century and at the beginning of the 20th century.

KEYWORDS: medical journals, scientific dissemination activities, conservation

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license.

Nauczanie medycyny rozpoczęło się w Krakowie wraz z utworzeniem uniwersytetu przez króla Kazimierza Wielkiego, co nastąpiło 12 maja 1364 r. Obok wydziału sztuk wyzwolonych i wydziału prawa powstał bowiem także wydział medyczny. Wraz z rozwojem nauki przybywały kolej-

ne instytuty i katedry. W 1780 r. założono pierwszą klinikę uniwersytecką. Studenci i wykładowcy potrzebowali odpowiedniej literatury naukowej, więc w 1810 r. powstała efemeryczna Biblioteka Wydziału Lekarskiego, która na skutek problemów organizacyjnych funkcjonowała zaledwie

do roku 1817. Równocześnie gromadzeniem księgozbioru zajmowały się biblioteki poszczególnych katedr, m.in. chirurgicznej, ginekologicznej czy medycyny sądowej.

W 1950 r. wydziały medyczne w Polsce zostały przekształcone w samodzielne instytucje – akademie medyczne, oddzielając je od uniwersytetów. Dopiero w 1993 r. krakowska Akademia Medyczna wróciła do macierzystej uczelni jako Collegium Medicum. W roku 1985 Biblioteka Główna Akademii Medycznej, po wieloletnich problemach lokalowych, znalazła w końcu stałą siedzibę w Prokocimiu. Wkrótce Biblioteka Medyczna UJ CM ma stać się częścią nowoczesnego kampusu medycznego, a jej budynek będzie pełnił również funkcję Centrum Innowacyjnej Edukacji Medycznej.

Bogate zbiory Biblioteki Medycznej doskonale obrazują rozwój piśmiennictwa z zakresu medycyny i nauk pokrewnych. Szczególnie cenna jest kolekcja czasopism. Tworzona od ponad 200 lat, stanowi dzisiaj największy w Małopolsce zbiór prasy medycznej. Przyjrzyjmy się jej zatem bliżej.

Kolekcję czasopism tworzą tytuły polskie i zagraniczne, wydawane od XIX stulecia. Zbiór ten można analizować, przyjmując różne kryteria – do których należy tematyka publikacji. Jak już wspomniano, zanim powstała jedna, główna biblioteka, gromadzeniem czasopism (a także książek) zajmowały się biblioteki poszczególnych katedr. Z tej przyczyny najstarsze czasopisma medyczne dotyczą chirurgii, ginekologii i położnictwa, dermatologii oraz medycyny sądowej. Nieco później powstały katedry: anatomii, laryngologii i okulistyki. Spory zasób stanowią też czasopisma farmakologiczne, farmaceutyczne, chemiczne i psychiatryczne.

Wraz z postępem naukowym rozwijają się w medycynie nowe dziedziny i powstają kolejne periodyki. Warto podkreślić, że część zbiorów nadal jest przechowywana w klinikach i katedrach. Są one jednak sukcesywnie zwracane do Biblioteki Medycznej, ze względu na przenosiny jednostek naukowo-dydaktycznych do nowego gmachu Szpitala Uniwersyteckiego w Krakowie-Prokocimiu. Obok czasopism związanych z naukami medycznymi można znaleźć niewielkie zasoby prasy z innych dziedzin (np. „Ateneum” czy „Przegląd Filozoficzny”).

Historyczną kolekcję czasopism można również analizować pod kątem językowym. Najliczniejszy jest zbiór w języku niemieckim. Wynika to z usytuowania geograficznego i z historycznych zaszczości, Kraków należał bowiem do Cesarstwa Austriackiego. Czasopisma niemieckojęzyczne wydawane były głównie w Berlinie, Lipsku, Jenie, Strasburgu, Wiedniu i Bazylei. Wyróżnić tu można: „Deutsche Zeitschrift für Nervenheilkunde”, „Zeitschrift für Hygiene und Infektionskrankheiten”, „Zentralblatt für Innere Medizin”, „Monatsschrift

für Psychiatrie und Neurologie”, „Zeitschrift für Augenheilkunde”, „Ergebnisse der Physiologie”, „Zeitschrift für Tuberkulose”, „Ergebnisse der Inneren Medizin und Kinderheilkunde”, „Monatsschrift für Ohrenheilkunde und Laryngo-Rhinologie”, „Ophthalmologica”. Kolejną grupę stanowi prasa angielskojęzyczna, publikowana przede wszystkim w Londynie, Cambridge, Filadelfii i Nowym Jorku: „Journal of Pathology and Bacteriology”, „The American Journal of Surgery”, „The Journal of Laryngology, Rhinology, and Otolaryngology”, „The Journal of Experimental Medicine”, „Journal of Pharmacology and Experimental Therapeutics” czy „The Surgical Clinics of North America”. Od początku XX stulecia czasopisma wydawane w języku angielskim stawały się coraz liczniejsze. Pokazny zasób stanowi też prasa francuskojęzyczna, np. „Annales de l’Institut Pasteur”, „Bulletin de l’Institut Pasteur”, „Biologie Médicale”, „Archives Internationales de Laryngologie, de Rhinologie et d’Otologie”, „La Presse Médicale”.

Wielu polskich naukowców, także związanych z krakowskim środowiskiem medycznym, publikowało na łamach zagranicznych periodyków – choć równocześnie ukazywały się oczywiście czasopisma w języku polskim. „Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim Połączonych”, publikowany w latach 1817–1833, jest najstarszym czasopismem w zbiorach Biblioteki Medycznej.

Ponadto warto wymienić: „Przegląd Lekarski”, „Gazetę Lekarską”, „Klinikę”, „Wiadomości Farmaceutyczne”, „Lekarza Wojskowego”, „Pedjatrję Polską”, „Polski Przegląd Chirurgiczny”, „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej”, „Chirurgję Narządów Ruchu i Ortopedję Polską”, „Zdrowie Publiczne”. W zbiorach biblioteki znajdują się też czasopisma wydawane we Lwowie, jak „Polskie Archiwum Nauk Biologicznych i Lekarskich”, i „Przegląd Weterynarski”, w Wilnie – „Archiwum Higjenu”, w Poznaniu – „Nowiny Lekarskie”. Ciekawe jest też czasopismo wydawane w Krynicy w latach 1910–1913 – „Nasze Źródło”, poświęcone uzdrowiskom i sanatoriom.

Dość zaskakująca jest obecność w zbiorach Biblioteki Medycznej czasopism skandynawskich. Zostały one przekazane po I wojnie światowej Wydziałowi Lekarskiemu przez szwedzkich uczonych, którzy chcieli pomóc swoim kolegom w odbudowującej się II Rzeczypospolitej. Donacja stanowi dzisiaj niezwykle cenny i ciekawy element księgozbioru biblioteki. W skład zbioru wchodzi: „Acta Medica Scandinavica”, „Acta Dermato-Venereologica”, „Nordiskt Medicinskt Arkiv”, „Acta Chirurgica Scandinavica”.

Mniejsze zdziwienie budzi obecność czasopism wydawanych w krajach tworzących niegdyś Cesarstwo Austriackie.

Il. 1. „Deutsche Zeitschrift für Chirurgie”

Z tytułów publikowanych w Pradze wymienić można „Archiv für Dermatologie und Syphilis” i „Otolaryngologia Slavica”. W zbiorach biblioteki występują także czasopisma węgierskie i chorwackie. Jest też prasa rosyjska. Warto zwrócić uwagę, iż wiele spośród periodyków jest nadal publikowanych. „Lancet”, „British Medical Journal”, „Deutsche Medizinische Wochenschrift”, „Journal of the American Medical Association”, „La Presse Médicale” – to tylko wybrane przykłady tytułów, które niemal od pierwszych numerów znajdują się w zbiorach Biblioteki Medycznej, a obecnie są popularnymi i liczącymi się czasopismami naukowymi.

Powyżej przywołano jedynie nieliczne przykłady czasopism tworzących bogatą kolekcję historyczną Biblioteki Medycznej. Nie sposób bowiem wymienić wszystkie. Warto podkreślić, że spora część zasobów jest kompletna. Braki są uzupełniane dzięki darom lub zwrotom z jednostek naukowo-dydaktycznych UJ CM.

Opieka nad zbiorami historycznymi to jedno z najważniejszych wyzwań biblioteki. Przede wszystkim należy zapewnić właściwe warunki przechowywania. Problemy lokalowe, z którymi borykała się Biblioteka Medyczna, nim powstała jedna, stała siedziba, niekorzystnie wpłynęły na stan zachowania zbiorów. Zbiory przechowywane w nieprzystosowa-

nych pomieszczeniach narażone były na wahania wilgotności i temperatury, a co gorsza, kilka razy zostały zalane. W konsekwencji znaczna część wolumenów wymaga dziś kompleksowych, kosztownych zabiegów konserwatorskich. Szansą na renowację zbiorów są fundusze pozyskane z projektów. W minionych latach biblioteka uczestniczyła w rządowym projekcie „Kwaśny papier. Ratowanie w skali masowej zagrożonych polskich zasobów bibliotecznych i archiwalnych” i w Klinice Papieru Biblioteki Jagiellońskiej poddała konserwacji kilka tytułów przedwojennych polskich czasopism. Prace związane z przygotowaniem zbiorów do odkwaszenia potwierdziły konieczność renowacji historycznej kolekcji czasopism. Wytypowano tytuły w najlepszym stanie fizycznym, jednak wiele innych musiało zostać wykluczonych z masowej konserwacji z uwagi na bardzo poważne uszkodzenia.

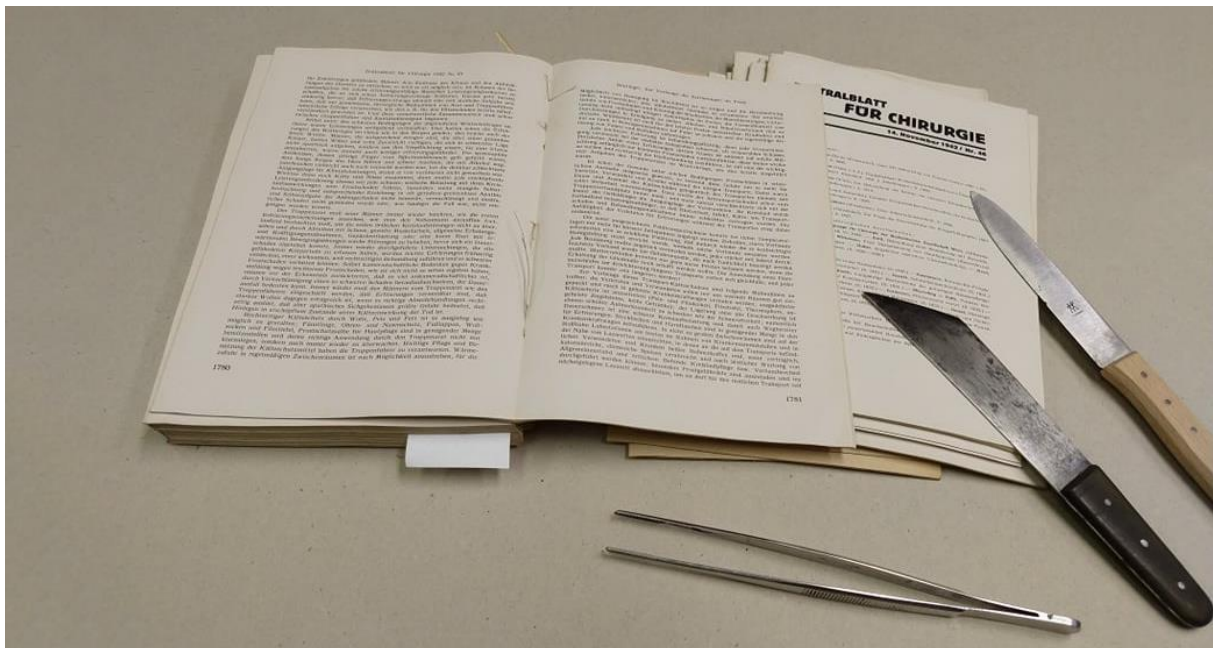
Kilkuletni okres starań o pozyskanie środków zewnętrznych na przeprowadzenie najpilniejszych prac konserwatorskich został zwieńczony sukcesem w 2018 r., gdy Biblioteka Medyczna wraz z Biblioteką Jagiellońską otrzymały wsparcie finansowe z zakresu działalności upowszechniającej naukę na lata 2018–2019. Jedno z zadań projektu przewiduje konserwację, przeoprawę i oprawę wolumenów czasopism me-

dycznych z XIX i początków XX w. (do 1945 r.). Biblioteka Medyczna otrzymała z budżetu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego dotację w wysokości ponad 62 tys. zł.

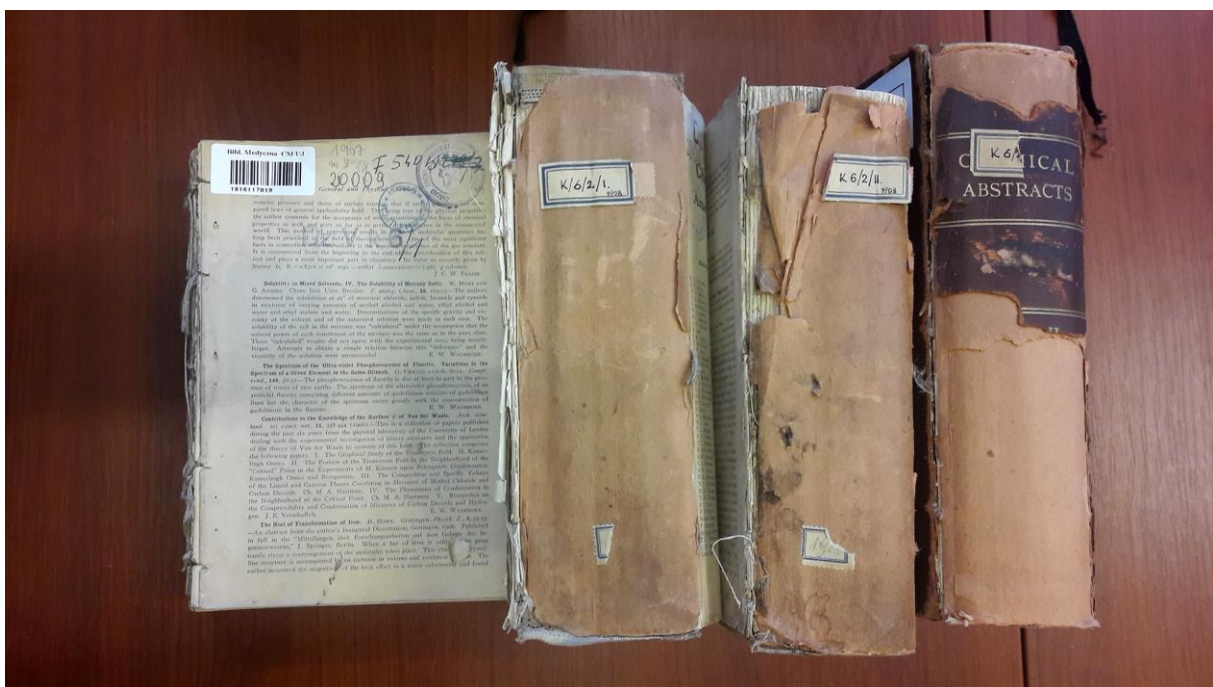
Celem projektu są odtworzenie lub renowacja opraw i bloków wolumenów zgodnie z pierwotnym wykonaniem, właściwym dla sztuki introligatorskiej przełomu XIX i XX stulecia. Aby wyłonić zakład, który zrealizuje to zadanie, Biblioteka przygotowała zapytanie cenowe na podstawie opracowanej uprzednio specyfikacji zamówienia i zleciła zakładom introligatorskim próbne opracowanie kilku wolumenów.

Po przeanalizowaniu zgłoszeń i ocenie wykonanych opraw wybrano firmę introligatorską Zet z Krakowa. Konserwacji poddanych zostanie łącznie 226 wolumenów czasopism polskich i zagranicznych. Do końca 2018 r. oddano 109 wolumenów, a w 2019 r. – 107.

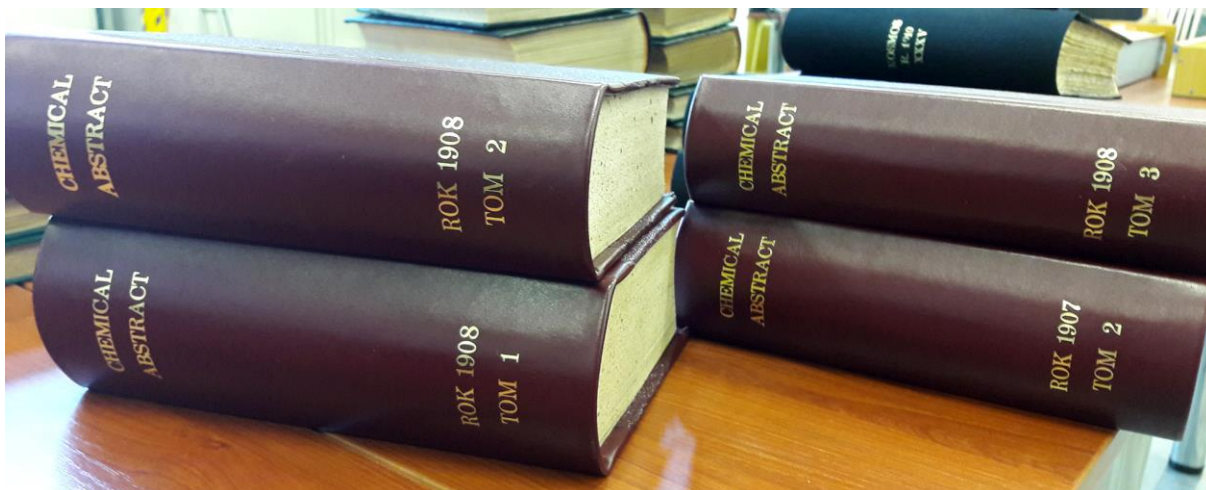
Prace konserwatorskie obejmują: oprawę w skórę, półskórki, płótno, półpłótno na wzór oprawy wymienianej, pokrycie papierem ozdobnym, odtworzenie związów, odświeżenie i oczyszczenie bloków, ponowne zszywanie, a także wykonanie złotych lub czarnych tłoczeń na grzbietach.

II. 2. „Centralblatt für Chirurgie” podczas konserwacji

II. 3. „Chemical Abstract” przed przeoprawą.

Il. 4. „Chemical Abstract” po przeoprawie.

Zbiory przewożone są do firmy introligatorskiej partiami. Przed wysyłką sporządzony zostaje wykaz przekazywanych czasopism, z kolei przy odbiorze – protokół wykonania usługi. Na każdym etapie prowadzona jest dokumentacja fotograficzna, dzięki której można porównać stan wolumenów przed wykonaniem usługi ze stanem po konserwacji i która obrazuje przygotowanie do transportu. Wolumeny poddane pracom renowacyjnym zostają oznaczone pieczęcią z adnotacją o źródle finansowania.

Ponieważ głównym celem Biblioteki Medycznej jest odnowienie wszystkich numerów poszczególnych czasopism znajdujących się w zasobach, ze środków własnych sfinansowano oprawę numerów powojennych, nieobjętych działaniami projektowymi.

Podsumowując: historyczna kolekcja czasopism Biblioteki Medycznej UJ CM to cenne świadectwo rozwoju medycyny i piśmiennictwa medycznego. Tworzą ją tytuły znane, mniej znane, nadal wydawane i archiwalne. Wszystkie są świadectwem rozwoju piśmiennictwa medycznego. Pokazują m.in., jakie zagadnienia interesowały ówczesnych lekarzy, co było istotne, jak rozwijała się medycyna. Czasopisma publikowane w różnych miastach i krajach znalazły się obok siebie w Bibliotece Medycznej. Aby mogły służyć kolejnym pokoleniom czytelników, konieczna jest regularna konserwacja. Profesjonalne zabiegi, a także zapewnienie właściwych warunków przechowywania starych zbiorów

są bardzo kosztowne. Dzięki przedsięwzięciom takim jak projekt realizowany obecnie przez Bibliotekę Medyczną możliwe jest dofinansowanie zabiegów konserwatorskich. Pozwala to na utrzymanie zbiorów w należytym stanie.

BIBLIOGRAPHY

1. Analiza stanu opracowania biomedycznych kolekcji czasopism drukowanych w powiązaniu z czasopismami elektronicznymi, w systemach katalogowania oraz narzędziach typu LINK RESOLVER. Brusik-Jach B, Korfel I, Ligenza M, editors. Kraków: [s.n.]; 2011. [available at the Medical Library of the Jagiellonian University Medical College.]
2. Gajda Z. O wydziale lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków: Collegium Medicum; 2003.
3. Spojrzenie w Przeszość Zbiory, Ludzie, Wydarzenia [Internet]. Cyfrowa Biblioteka Medyczna Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum; [cited 30.11.2020.] Available from: <http://dl.cm-uj.krakow.pl:8080/Content/4020/HTML/wystawa.html>
4. Historia i osiągnięcia Biblioteki [Internet]. Biblioteka Medyczna Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum; [cited 30.11.2020.] Available from: <https://bm.cm.uj.edu.pl/pl/o-bibliotece/historia-i-osia-gnienia-biblioteki/>
5. Sześćsetlecie medycyny krakowskiej. T. 2 : Historia katedr. Tochowicz L, editor. Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; 1964.
6. Uniwersytet Jagielloński - Collegium Medicum. Pędracka-Kwaskowska E, editor. Kraków: Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego; 2001.

ANNA ZBIJOWSKA

Medical Library, Jagiellonian University – Medical College, Cracow, Poland
Correspondence: anna.zbijowska@cm-uj.krakow.pl

GRZEGORZ ZAJĄC

Medical Library, Jagiellonian University – Medical College, Cracow, Poland